

شاخص‌های امنیت خارجی جمهوری اسلامی ایران

محسن مرادیان^۱، هادی جمشیدیان^۲، رضا کرمی^۳

تاریخ دریافت: ۹۰/۳/۱

تاریخ پذیرش: ۹۰/۴/۲۰

چکیده

این تحقیق برای حل مسئله فقدان شاخص‌های بومی در ج.ا.ا انجام شده است. هدف از انجام آن، استخراج شاخص‌های سنجش امنیت خارجی و سنجش وضعیت کنونی امنیت خارجی ج.ا.ا می باشد. به این منظور تلاش شده است تا به این سؤال اساسی پاسخ داده شود که شاخص‌های مناسب برای سنجش امنیت خارجی ج.ا.ا کدامند؟ و وضعیت کنونی امنیت خارجی ج.ا.ا چگونه است؟ این تحقیق به روش کیفی و تحلیل نظام‌مند برای استخراج شاخص‌های امنیت خارجی ج.ا.ا که با مؤلفه‌های نرم امنیت مرتبط هستند و روش موردی -زمینه‌ای و همبستگی- همخوانی برای طراحی الگوی سنجش و اندازه‌گیری امنیت انجام شده است. نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد که در صورت استفاده از شاخص‌های مناسب، امنیت قابل سنجش بوده و اندازه امنیت خارجی ج.ا.ا در نیمه اول ۱۳۸۱ در مقیاس صفر تا ۱۰۰، مقدار ۵۶/۶ بوده است.

واژگان کلیدی: امنیت ملی، امنیت خارجی، شاخص‌های سنجش امنیت، الگوهای سنجش امنیت

۱. دکترای امنیت ملی و استادیار عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

۲. دانشجوی دکتری امنیت ملی و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳. دانشجوی دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

اگرچه امنیت از مفاهیم محوری موضوع‌های سیاسی است، ولی این به معنای وضوح آن در مقام شناخت نمی‌باشد. به همین دلیل است که مقولهٔ سنجش امنیت برای بسیاری از تحلیلگران و کارشناسان امنیتی، کاری دشوار می‌نماید. عمدهٔ این دشواری ناظر بر تعریف و ارائهٔ شاخص‌هایی است که بتوانند فرایند سنجش امنیت را معنادار سازند. چنانچه باری بوزان^۱ به‌درستی اظهار داشته، «شناخت امنیت و نوع مدیریت آن، مقوله‌ای مبهم است» (ماندل، ۱۳۷۹: ۱۴) و کمتر محققى را می‌توان سراغ داشت که منکر حساسیت و اهمیت آن باشد. درجهٔ ابهام و غلظت این بحث تا به آنجاست که امثال دیوید اپتر^۲ و چارلز آندرین^۳ از «لغزندگی و عدم امکان سنجش دقیق امنیت» سخن گفته‌اند (اپتر، ۱۳۸۰: ۴۰).

ملاحظه‌هایی از این دست ما را به ضرورت تأمل هرچه بیشتر در طراحی شاخص‌های سنجش امنیت - تا انصراف از آن و وانهادن یک‌بارهٔ آن به مدیران تجربی - رهنمون می‌شود. چنان‌که رابرت ماندل^۴ از فرارسیدن دوره‌ای بسیار سخت در تحلیل مسائل امنیتی سخن گفته که عدم توجه علمی به آن، شکست سیاست‌ها و فلج شدن دستگاه سیاستگذاری را در پی دارد (ماندل، ۱۳۷۹: ۱۶). بر این مبنای، محقق در این تحقیق، قصد تبیین شاخص‌های کاربردی در شناخت و سنجش امنیت خارجی ج.ا.ایران را دارد تا در مجموع، امکان رتبه‌بندی و اولویت‌بندی تصمیم‌های امنیتی را بر مبنای میزان تأثیر آنها میسر سازد.

-
1. Barry Buzan
 2. David Apter
 3. Charles Andrain
 4. Robert Mandel

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

تدوین شاخص‌های اندازه‌گیری امنیت خارجی کشورها به منظور تعیین وضعیت امنیتی آنها در نظام بین‌الملل و مقایسه آنها با یکدیگر، از دغدغه‌های همیشگی اداره‌کنندگان و مسئولان سیاسی کشورها بوده است. از این‌رو از سوی برخی صاحب‌نظران، از قبیل ادوارد جوردان^۱ از دانشگاه استلنبوش^۲، در دهه ۷۰ میلادی تلاش‌هایی جهت کمی کردن و سنجش وضعیت امنیتی کشورها انجام شده است، ولی همه آنها از منظر یک یا چند متغیر محدود عمل کرده و به علت تفاوت در شاخص‌های مورد استفاده، هیچ‌گاه منعکس‌کننده وضعیت جامع و فراگیر کشورها نبوده‌اند.

(http://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Stellenbosch)

در عین حال، این شاخص‌ها اغلب منعکس‌کننده اوضاع امنیتی کشورهای غربی بوده و استفاده از آنها برای کشوری نظیر ج.ا.ایران منطقی به نظر نمی‌رسد؛ زیرا به علت شرایط خاص ج.ا.ایران، نمی‌توان همه شاخص‌هایی که در نظام بین‌الملل تعریف می‌شوند را برای سنجش امنیت خارجی کشورمان ملاک قرار داده و با آنها، امنیت کشور را ارزیابی نمود. با توجه به آنچه گفته شد و با نگرش به اینکه ایران در یکی از کانون‌های بحران یعنی خاورمیانه واقع شده و لازم است شاخص‌هایی برای سنجش امنیت خود داشته باشد، مسئله، فقدان شاخص‌های اندازه‌گیری امنیت خارجی ج.ا.ایران است؛ حتی اگر این شاخص‌ها هم وجود داشته باشند، بومی ایران نبوده و مناسب جمهوری اسلامی نمی‌باشند.

1. Edward Jordan
2. University of Stellenbosch

۲-۱. ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

محاسبه سطح امنیتی کشورها یکی از پیچیده‌ترین فرایندهای مدیریت کلان جامعه بوده و استفاده از شاخص‌های مناسب، می‌تواند نقش مؤثری در سیاستگذاری‌های دولت در رابطه با موضوع‌های امنیتی داشته باشد. به‌کارگیری شاخص‌های حاصل از این تحقیق، با توجه به نگاه خاص و ایدئولوژیک ج.ا.ایران به امنیت و فقدان شاخص‌های مناسب برای واپایش (کنترل) و هدایت پدیده‌های امنیتی در شرایط کنونی، کمک می‌کند که بتوان با استفاده از شاخص‌های ثابت و مشخص شده، عملکرد سیاستگذاران و مدیران امنیتی کشور را با خود و با سایر مدیران سنجیده و مقایسه نمود. استفاده از این شاخص‌ها همچنین می‌تواند به یکی از سؤال‌های همیشگی و اساسی دولتمردان یعنی وضعیت امنیتی کشور در جامعه جهانی پاسخ داده و بگوید که وضعیت امنیتی کشور چگونه تغییر نموده است. این شاخص‌ها به دولتمردان کمک می‌کنند که آثار امنیتی تصمیم‌های مختلف خود را به‌شکل کمی و قابل مقایسه، ملاحظه نموده و به‌موقع، تصمیم‌های مقتضی برای حفظ کشور اتخاذ نمایند.

۳-۱. هدف‌های تحقیق

با توجه به نقش و اهمیت شاخص‌ها در جلوگیری از سردرگمی بخش‌های مرتبط با امنیت و زیر سؤال رفتن کارایی تصمیم‌های امنیتی مسئولان و نیز ممانعت از هدر رفتن زمان و هزینه‌ها، در این تحقیق تلاش شده است شاخص‌های امنیت خارجی ج.ا.ایران، طراحی و تبیین گردند.

۴-۱. روش و مراحل اجرای تحقیق

با توجه به اینکه تحقیق با مؤلفه‌های نرم امنیت مرتبط بود، به روش کیفی و تحلیل نظام‌مند انجام شد، در عین حال به دلیل آنکه نتایج آن نیز قابل تعمیم نمی‌باشد، از

روش موردی - زمینه‌ای استفاده شد. در این روش، محقق تلاش نمود تا برای سنجش امنیت خارجی ج.ا.ایران، الگویی ارائه نماید که در تصمیم‌گیری‌های مدیران امنیتی کشور و دولتمردان کاربرد داشته باشد.

۱-۵. روش و ابزار گردآوری اطلاعات

اطلاعات این تحقیق، از دو روش میدانی و کتابخانه‌ای، گردآوری شد. در روش کتابخانه‌ای، ادبیات موضوع و مطالعات میدانی تخصصی و موثق انجام شده توسط دیگران، مورد مذاقه قرار گرفته و اطلاعات مورد نیاز از طریق جست‌وجوی کتابخانه‌ای تخصصی، اینترنتی (وب‌گاه‌های معتبر علمی) و بانک‌های اطلاعات داخلی و خارجی به دست آمد. کتاب‌ها، مقاله‌ها، نظریه‌ها و دیدگاه‌های صاحب‌نظران و مراکز علمی و تحقیقاتی کشور و جهان نیز در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفتند.

در روش میدانی نیز به کمک پرسش‌نامه و مصاحبه، آرای صاحب‌نظران، متخصصان و کارشناسان خبره امنیتی کشور اخذ و پس از حصول روایی و پایایی قابل قبول، مهم‌ترین شاخص‌ها برای سنجش امنیت خارجی ج.ا.ایران تعیین، ضریب‌دهی و اولویت‌بندی شد. جدول زیر پرسش‌نامه‌های به کار رفته، هدف‌های آنها و مخاطبانی که مورد پرسش قرار گرفته‌اند را نشان می‌دهد:

جدول شماره ۱. پرسش‌نامه‌های مورد استفاده در تحقیق

مخاطبان	هدف‌ها	تعداد	پرسش‌نامه
خبرگان امنیتی و سیاسی	اطمینان از کفایت تعداد شاخص‌ها	۱۶	اول
خبرگان امنیتی و سیاسی	بررسی مقدماتی پرسش‌نامه اصلی و رفع نواقص و ایرادهای احتمالی	۱۵	پیش‌آزمون
خبرگان امنیتی و سیاسی	کسب نظر خبرگان و طراحی الگوی سنجش امنیت خارجی ج.ا.ایران	۷۲	دوم
خبرگان امنیتی و سیاسی	اطمینان از نتایج به دست آمده و خروجی‌های الگو	۱۷	سوم

با مراجعه به خبرگانی از هر یک از مراکز و سازمان‌های یادشده، ضمن تشریح مسئله و تقدیم پرسش‌نامه، درخواست شد تا پرسش‌نامه را تکمیل و عودت نمایند. هرچند، دریافت پاسخ تعدادی از افراد تعیین شده به دلیل مشغله بسیار زیاد به دشواری و با مراجعه‌های متعدد انجام شد، اما سرانجام تعداد ۷۲ پرسش‌نامه، تکمیل و عودت گردید.

۱-۶. جامعه آماری تحقیق

جامعه آماری تحقیق، شامل خبرگان، اساتید دانشگاه و اندیشمندان و پژوهشگران مراکز علمی و دانشگاهی (در رشته‌های مرتبط)، مدیران و فرماندهان درگیر در مسائل امنیتی و سیاستمداران وزارت امور خارجه و کارشناسان روابط بین‌الملل بود.

۱-۷. روش نمونه‌گیری و تعیین حجم نمونه آماری

نمونه‌گیری در این تحقیق به روش سهمیه‌ای هدفمند غیرنسبتی در دسترس، انجام شد. در این روش به طور هدفمند تلاش شد از هر زیر گروه، تعداد مشخصی در نمونه باشد. به این منظور، نمونه‌ها به شرح زیر انتخاب شدند:

جدول شماره ۲. توزیع نمونه آماری تحقیق

تعداد	سازمان
۲۱	وزارت امور خارجه
۱۵	ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران (معاونت اطلاعات)
۶	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۴	وزارت اطلاعات (اطلاعات برون مرزی)
۵	ستاد کل نیروهای مسلح (معاونت اطلاعات و عملیات)
۲	مجلس شورای اسلامی (کمیسیون دفاع و سیاست خارجی)
۱۹	اعضای هیئت علمی دانشگاهها
۴	وزارت دفاع
۶	دانشگاه عالی دفاع ملی
۵	مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی
۳	دانشگاه امام حسین (ع)
۹۰	جمع

در این پژوهش، جامعه آماری با توجه به امنیتی و خاص بودن موضوع پژوهش، بسیار محدود بوده و مجموع افراد برآورد شده، در تخمینی که به کمک چند نفر از صاحب نظران انجام شد، (N) ۲۲۰ نفر برآورد گردید که از این تعداد با استفاده از فرمول کوکران، حجم نمونه، ۶۷ نفر تعیین شد.

جدول شماره ۳. محاسبه حجم نمونه تحقیق

حجم جامعه	نسبت عدم موفقیت	نسبت موفقیت	سطح معنی داری		سطح خطا	سطح اطمینان
N = 220	q = 0. 5	p = 0. 5	$\alpha = 0. 05$	$Z_{\alpha/2} = 1. 96$	d = 0. 01	0. 95%

و

$$n = \frac{N \cdot Z_{\frac{\alpha}{2}}^2(p)(q)}{d^2(N-1) + Z_{\frac{\alpha}{2}}^2(p)(q)}$$

$$n = 67$$

(در این فرمول، مقادیر p و q با استفاده از روش حداکثر قرار دادن مقادیر آنها، ۰/۵ انتخاب شده است.)

۲. چارچوب نظری تحقیق

۲-۱. تهدید

ارائه یک تعریف دقیق از تهدید به دلیل چند وجهی بودن و ارتباطش با امنیت، منافع، هدف‌ها و راهبردها، پیچیده و مشکل است. تهدید در لغت به معنای بیم دادن، ترسانیدن و عقوبت کردن است. فرهنگ معین، تهدید را ترسانیدن و بیم دادن معنی کرده است و لرنر «تهدیدها را عبارت از هر چیزی که بتواند ثبات و امنیت را در یک کشور به خطر اندازد، دانسته و معتقد است تهدیدها، منافع را هدف قرار می‌دهند. مفهوم تهدید در نگرش نظام‌مند (سیستمی)، عدم تعادل در نظام، بیان شده است. به عبارتی، عاملی که اجازه نمی‌دهد نظام به هدف‌های خود برسد. در پاره‌ای از متون نیز تهدید به معنای توانایی‌ها، نیت و اقدام‌های دشمنان بالفعل و بالقوه برای جلوگیری از دستیابی خودی به مقاصد امنیتی، تعریف شده است» (عبدا... خانی، ۱۳۸۲: ۸۴).

برای تعریف تهدید باید به «منافع»، «توانمندی موضوع یا واحد مورد تهدید»، «شرایط محیطی»، «قدرت و توانایی تهدید»، «زمان (ممکن است موضوعی در یک زمان تهدید بوده و در زمان دیگر تهدید نباشد)» و «تصور از اقدام‌ها یا پدیده‌ها (می‌توان پدیده‌ها را تهدید یا تهدیدزدا درک نمود)» توجه و بر اساس آنها، تهدیدها را تفکیک نمود.

از نظر اولمان، نوع و شدت تهدید، دو عنصر اصلی تهدید امنیتی محسوب می‌شوند. با توجه به این تعریف، به نظر می‌رسد تهدید، زمانی تبدیل به یک موضوع امنیتی می‌شود که با سه موضوع «مردم»، «کشور» و «حکومت» در ارتباط باشد. «همچنین می‌توان تهدیدهای امنیتی را تهدیدهایی دانست که هدف‌ها و ارزش‌های حیاتی یک کشور را به گونه‌ای در معرض خطر قرار دهند که در آنها، تغییر ماهوی و اساسی انجام شود. تهدیدها را می‌توان میزان توانمندی‌های حریف نیز دانست. این توانمندی‌ها، اغلب از ابعاد سیاسی - نظامی برخوردار بوده و علیه یک نظام به کار می‌روند.» (درویشی، ۱۳۷۴: ۱۴۶).

۱-۱-۲. سنجش و ارزیابی تهدیدها

تهدید، مبهم و نامعلوم بوده و شناسایی آن بسیار دشوار است. در این مورد بوزان معتقد است بیشتر «تهدیدهای موجود در صحنه جهانی» شامل تعداد زیادی عوامل پیچیده‌اند که برآیند و نتایج آنها را به شدت نامعلوم می‌سازند» (بوزان: ۱۳۷۸، ۱۶۶). این عوامل بر شدت و ضعف تهدیدها اثرات تعیین‌کننده دارند. در جدول زیر عوامل مؤثر در سنجش شدت و ضعف تهدید از نظر باری بوزان مشاهده می‌شود.

جدول شماره ۴. شاخص‌های سنجش شدت و ضعف تهدید از نظر بوزان (بوزان، ۱۳۷۸: ۱۶۶)

ضعیف	شدید	نوع تهدید شرایط
پخش و پراکنده	خاص و متراکم	تراکم و گستره
دور	نزدیک	فوریت مکانی
بعید	قریب	فوریت زمانی
کم	زیاد	میزان اثر
کم	زیاد	عمق

به منظور سنجش امنیت، کارشناسان و اندیشمندان مسائل امنیتی، اقدام به مفهوم‌سازی و شناخت بیشتر تهدید و زمان وقوع و تفکیک و دسته‌بندی مفاهیم آن نموده و با شاخص‌سازی، سعی در کمی کردن و سنجش آن نموده‌اند. شاید بتوان با این ایده بوزان موافق بود که «هرچه حیات جمعی پیچیده‌تر می‌شود، شناخت امنیت نیز دشوارتر می‌گردد؛ تا آنجا که باید پذیرفت امنیت را به دو دلیل، بسیار دشوار می‌توان شناخت و شاخص‌سازی نمود: نخست آنکه عینی و ذهنی بودن امنیت، کار را بسیار دشوار می‌سازد و دیگر آنکه شناخت میزان جدی بودن تهدید امنیتی نیز امری پیچیده است که به سادگی درک نمی‌شود و می‌تواند موضوع تحلیل‌های متفاوت قرار گیرد.» (بوزان، ۱۳۷۸: ۷-۱۳۵).

افتخاری، تلاش دارد تا با استفاده از تحلیل‌های ارائه شده از سوی کارشناسان امنیتی و همچنین با مطالعه موردی تجارب موجود، به شاخص‌های عمومی تهدیدهای خارجی که بیشترین روایی را برای شناخت و سنجش تهدید دارا می‌باشند، دست یابد. وی برای این منظور، شاخص‌های عمق تهدید، دامنه تهدید، زمان تهدید، مکان تهدید و توان تهدید را پیشنهاد نموده است. این شاخص‌ها در کنار دو شاخص درونی توان ملی و منافع ملی، در مجموع تصویر به نسبت جامعی از تهدید به نمایش می‌گذارند.

جدول شماره ۵. شاخص‌های سنجش شدت و ضعف تهدید از نظر افتخاری (افتخاری، ۱۳۸۴: ۱۸۲-۱۷۷)

شرایط	نوع تهدید	
	شدید	ضعیف
عمق تهدید	تهدید منافع بنیادین	تهدید منافع حاشیه‌ای
دامنه تهدید	وسیع	محدود
زمان تهدید	قریب	بعید
مکان تهدید	نزدیک	دور
توان تهدید	قوی	ضعیف

۲-۱-۲. تهدیدهای خارجی

به طور سنتی تهدید خارجی، اصلی ترین تهدید برای امنیت ملی محسوب می شود. از آنجا که پایداری فیزیکی کشور و استقلال آن در مقابله با تهدیدهای خارجی نسبت به تهدیدهای داخلی آسیب پذیرتر است، تهدیدهای خارجی همچنان به عنوان منبع اصلی تهدیدهای امنیت ملی، اهمیت خود را حفظ کرده اند. این تهدیدها، طیف گسترده سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی را در خود جای می دهند که طبقه بندی آنها، به شرح زیر خواهد بود:

یک. شکل نظامی

تهدید نظامی، مرکز سنتی نگرانی های مربوط به امنیت ملی است. تهدید نظامی می تواند همه اجزای دولت را تهدید کند و ممکن است موجب اختلال یا نابودی نهادها شده و تفکر مربوط به دولت را سرکوب، تخریب یا محو نماید. تدابیر نظامی نه تنها به طور بنیادین بر کارکردهای حفاظتی دولت اثر دارند، بلکه منافع گوناگون اجتماعی و فردی را نیز که پایدارتر از روبناهای دولت هستند، مورد تهدید قرار می دهند.

دو. شکل اقتصادی

«از نظر برخی، تهدید اقتصادی، سخت ترین و پیچیده ترین شکل تهدیدها در چارچوب امنیت ملی است. در امنیت اقتصادی، مسئله اصلی آن است که وضعیت عادی بازیگران در اقتصاد بازار، رقابتی خطر آفرین، تهاجمی و مبهم را شامل می شود. بازار برای اینکه درست کار کند، همواره باید بازیگران فاقد کارایی را به ورشکستگی تهدید کند. به عبارت دیگر، بازیگران اقتصاد بازار باید احساس ناامنی کنند تا نظام، موجب تولید ثروت و رفاه شود. در قواعد طبیعی بازی در بازار، سلسله وسیعی از تهدیدهای اقتصادی رخ می دهد که آن قدر استثنایی نیستند تا عنوان تهدید امنیت ملی به خود گیرند، اما اینکه به طور دقیق در چه مرحله ای

می‌توان به درستی مدعی شد که تهدید امنیت ملی پیش آمده است، موضوعی بسیار مشکل و سیاسی است. توجه به امنیت ملی به میزانی بیش از حد معقول، اغلب به افزایش دخالت دولت در اقتصاد منتهی شده و کارایی بازار را کاهش می‌دهد» (عصاریان‌نژاد، ۱۳۸۲: ۴۵).

سه. شکل سیاسی و حقوقی

«تهدید سیاسی متوجه ثبات سازمانی دولت است. هدف از این تهدید، ممکن است از فشار بر حکومت در مورد یک سیاست خاص گرفته تا براندازی و واژگونی حکومت و برهم‌زدن بافت سیاسی دولت برای تضعیف آن پیش از تهاجم نظامی، متفاوت باشد. ایده دولت، به‌خصوص هویت ملی و ایدئولوژی سازمان‌دهنده و نهادهایی که نمود آن هستند، از هدف‌های عادی تهدیدهای سیاسی به شمار می‌روند» (بوزان، ۱۳۷۹: ۱۴۳). از آنجا که دولت، موجودیتی سیاسی است، امکان دارد تهدید سیاسی به اندازه تهدید نظامی، هراس‌انگیز باشد. این امر به‌ویژه در مورد دولت ضعیف، صدق می‌کند، اما حتی در مواردی هم که دولت قوی و قدرتمند است، تهدیدهای سیاسی می‌توانند منبع نگرانی باشند.

چهار. شکل اجتماعی و فرهنگی

فرهنگ و ارزش‌های مشترک از عوامل پایداری و استحکام کشورها شناخته می‌شوند. اغلب حکومت‌ها در کنار سایر عوامل، حفظ و گسترش ارزش‌های مورد نظر خود را جزو هدف‌ها و منافع ملی خود می‌دانند. بنابراین عواملی که منجر به تضعیف یا از بین بردن فرهنگ و ارزش‌های مشترک شوند، از جمله تهدیدهای امنیتی تلقی می‌گردند. مشکل اصلی تهدیدهای اجتماعی از لحاظ امنیت ملی این است که اغلب آنها در داخل کشور واقع شده‌اند. تبلیغ گسترده فرهنگ مغایر با کشور در سطح

بین الملل، زیرسؤال بردن ارزش ها و فرهنگ کشور در سطح بین الملل و رسوخ فرهنگ بیگانه از راه های اقتصادی، سیاسی و دیپلماتیک، نمونه هایی از شکل اجتماعی و فرهنگی تهدیدهای خارجی می باشند.

۳-۱-۲. شاخص های وجود تهدید

این شاخص ها، نسبی هستند. برخی از آنها دلالت قوی تر و بعضی به دلیل دور بودن از پدیده (مدلول)، دلالت ضعیف تری بر وجود تهدید دارند. ره پیک در یک تقسیم بندی کلی، شاخص های وجود تهدید را به سه دسته «شاخص مشرف (قطعی)»^۱، «شاخص مقدماتی»^۲ و «شاخص ثانوی»^۳ یا «زمینه ای»^۴ تقسیم نموده است (ره پیک، ۱۳۸۷: ۱۷۴).

بر اساس این دسته بندی، می توان شاخص های دال بر وجود تهدید را از کلی به جزئی تقسیم نمود و با توجه به هدف تحقیق، سطوح کلی تر ضوابط و معیارها را «شاخص» و سطوح جزئی تر را که به مصادیق عینی نزدیک می گردند، «زیرشاخص»، «مظاهر» یا «نشانگان» تهدید نامید. برای مثال عناوینی مانند کاهش مشارکت، نارضایتی عمومی، رکود اقتصادی، تحریم نظامی و ... شاخص هایی از تهدیدهای امنیتی می باشند که هر یک می تواند مظاهر یا نشانگانی مانند تظاهرات یا اعتصاب های مشخص، تعطیلی کارخانه ها و صدور قطعنامه معین توسط شورای امنیت سازمان ملل را ذیل خود قرار دهد. نظام تهدیدشناسی به طور معمول (مگر در موارد خاص) ابتدا با سطح مظاهر و نشانگان برخورد می کند. چنانچه بازیگران شاخص های بالاتر را از آن مظاهر انتزاع و ادراک کنند، مراحل بعد در شکل گیری تهدیدها طی خواهند شد.

1. Imminent/Immediate Indicator
2. Preparatory Indicator
3. Secondary Indicator
4. Circumstantial

۴-۱-۲. شاخص‌های سنجش تهدید

در کنار شاخص‌های وجودی تهدید، برخی ضوابط و معیارها برای سنجش وزن، شدت و اهمیت تهدید مورد استفاده قرار می‌گیرند. برخی از این شاخص‌ها مستقل و صریح بوده و بعضی دیگر ضمن تحلیل تهدیدها استخراج می‌شوند. گروهی از نویسندگان پنج شاخص زیر را برای سنجش تهدیدها به کار برده‌اند (ره‌پیک، ۱۳۸۷: ۱۶۶):

(۱) تمرکز یا پراکندگی،

(۲) دوری یا نزدیکی (مکان و زمان)،

(۳) احتمال وقوع،

(۴) عواقب و آثار تهدید،

(۵) سابقه تاریخی.

برخی دیگر نیز شش شاخص را در سنجش تهدیدها مورد استفاده قرار داده‌اند

(ره‌پیک، ۱۳۸۲: ۲۴۱):

(۱) وضع بازیگران،

(۲) میزان و کیفیت مداخله قدرت‌های بزرگ،

(۳) سطح جغرافیای راهبردی،

(۴) عدم تجانس یا توازن قدرت،

(۵) کیفیت و کمیت مسائل نظامی و سیاسی،

(۶) سطح خشونت (جنگ و ...).

با توجه به نظرات مختلف، می‌توان مهم‌ترین شاخص‌های سنجش تهدید را به شکل

زیر دسته‌بندی نمود:

جدول شماره ۶. شاخص‌های مختلف سنجش تهدید و امنیت

سال	شاخص‌های سنجش امنیت	نظریه پرداز
۱۳۸۷	شاخص قطعی مانند استقرار تجهیزات دشمن در نزدیکی مرزها یا گردآوری و بررسی اطلاعات نظامی وسیع و سنگین توسط دشمن. شاخص مقدماتی مانند آموزش نیروها، استخدام نیروهای تازه نفس، ساماندهی پشتیبانی و شاخص ثانوی مانند وجود ترس، غم یا شادی یا افزایش ناگهانی ثروت یک گروه در جامعه	ره‌پیک
۱۳۸۶	توان ملی، منافع ملی، عمق، دامنه، زمان، مکان و قدرتمندی	افتخاری
۱۹۹۸	میزان تمرکز یا پراکندگی، میزان دوری یا نزدیکی (مکان و زمان)، میزان احتمال وقوع عواقب و آثار تهدید، سابقه تاریخی	بوزان
۲۰۰۱	وضع بازیگران، میزان و کیفیت مداخله قدرت‌های بزرگ، سطح جغرافیای راهبردی، عدم تجانس یا توازن قدرت، کیفیت و کمیت مسائل نظامی و سیاسی، سطح خشونت (جنگ و ...)	برچر و ویلکنفلد
دهه ۱۹۹۰	نزدیکی و دوری، میزان فوریت، عمق؛ نفوذ، دامنه؛ گستره و تراکم، عواقب و آثار؛ هزینه‌ها	کمیسیون منافع ملی آمریکا
دهه ۱۹۷۰	وجود راه زندگی متمایز و جذاب، انتظار نیل به پیوندهای قوی‌تر و پر سودتر، افزایش ظرفیت‌های سیاسی و اداری واحدهای شرکت‌کننده	جوردان
دهه ۱۹۹۰	رشد اقتصادی برتر، وجود پیوندهای ناگسستنی در ارتباطات اجتماعی، پیش‌بینی‌پذیری متقابل رفتارها	دویچ

۲-۲. امنیت

امنیت^۱ انتظار نخست انسان‌ها از حکومت‌هاست که امروزه ابعاد گسترده و متنوعی یافته است. تأثیرپذیری امنیت از اقتصاد، فرهنگ، صنعت و جمعیت و تأثیرگذاری آن بر همه شاخه‌های توسعه و حیات انسانی، به آن، نقش بنیادین داده و همه فیلسوفان سیاسی گذشته و حال را به تأمل در آن واداشته است.

1. Security

«امنیت از جمله دیرپاترین آمال بشر و یکی از لوازم و شروط بهزیستی و بهروزی وی تلقی گردیده و از دیدگاه مازلو، ابزار حرکت به سوی «خودشکوفایی انسانی» محسوب می‌شود؛ به گونه‌ای که وی در اولویت‌بندی نیازهای بشر، بلافاصله پس از نیازهای اولیه (هوا، غذا، مسکن، پوشاک)، نیاز به امنیت را جای داده و سایر نیازهای انسانی را باوجود ضرورت غیرقابل انکار آنها، در اولویت‌های بعدی آورده است» (مرادیان، ۱۳۸۵: ۸۸).

اگر در تعاریف امنیت دقت شود می‌توان چنین برداشت نمود که نقطه مشترک در تمام تعاریف، روی ضرورت «حفظ وجود خود» متمرکز می‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان امنیت را «حفظ ذات و صیانت نفس از اساسی‌ترین خطرات» دانست. برخی صاحب‌نظران حفظ خود یا «صیانت ذات و نفس» را در پنج مقوله «حفظ جان مردم»، «حفظ دین، باورها و ارزش‌های مردم»، «حفظ تمامیت ارضی»، «حفظ نظام اقتصادی و سیاسی» و «حفظ استقلال و حاکمیت کشور» خلاصه نموده‌اند.

این پنج مقوله به عنوان جوهره «امنیت خارجی» این خصوصیت را دارند که تمام کشورها، افراد، گروه‌ها و احزاب، بدون توجه به گرایش‌ها، سلیقه‌ها و اختلاف‌های فردی، گروهی، طبقاتی، سیاسی و اجتماعی، روی آنها اتفاق نظر دارند. اهمیت امنیت به حدی است که بیشتر دانشمندان علم سیاست بر این باورند که برای تحقق این منظور «فلسفه وجودی دولت» یا «فلسفه تشکیل دولت» مورد توجه قرار گرفته و تأسیس دولت را باوجود تمامی قیودی که بر پای آزادی‌های فردی ایجاد کرده، برای پاسداری از حریم امنیت دانسته و ضرورت آن را قبول کرده‌اند (مرادیان، ۱۳۹۰: ۱۷۸).

جدول شماره ۷. تعریف امنیت از دیدگاه صاحب‌نظران ایرانی

نام صاحب‌نظر	تعریف امنیت
ره‌پیک	امنیت مفهومی است شامل تمام ابعاد که در بسیاری از موارد، از طریق مفهوم تهدید تعریف می‌شود.
افتخاری	امنیت توانمندی تولید فرصت‌ها و مهار تهدیدهاست.
عصاریان‌نژاد	امنیت عبارت است از حفظ جان، دین، ناموس، مال، منافع ملی استقلال و تمامیت ارضی

۱-۲-۲. وجوه امنیت ملی (امنیت داخلی و امنیت خارجی)

«امنیت ملی از دو بُعد به هم پیوسته امنیت داخلی و امنیت خارجی تشکیل شده است. جنبه داخلی امنیت ملی، امنیت یک ملت در برابر تهدیدهای پیدا و پنهان در درون مرزهای ملی را شامل می‌شود. این تهدیدها می‌توانند سیاسی (شورش، جدایی طلبی و...)، اقتصادی (نابسامانی‌ها و بحران‌های اقتصادی و...)، نظامی (کودتا و جنگ داخلی و...) و اجتماعی (آشوب و شورش اجتماعی و...) باشند، که هر کدام به نوعی دولت ملی را تحت تأثیر قرار داده و موجودیت آن را مورد تهدید قرار می‌دهند. جنبه خارجی امنیت ملی به تهدیدهای برون مرزی علیه یک دولت مربوط می‌شود که دارای ابعاد سیاسی (انزوا و اعمال فشارهای سیاسی)، نظامی (حمله نظامی یا تهدید به حمله، تقویت بنیه نظامی دشمن)، اقتصادی (مانند تحریم‌های اقتصادی) و فرهنگی و اجتماعی است. امروزه این امر پذیرفته شده که به دلیل ارتباطات گسترده و نزدیکی ملل با یکدیگر، امنیت ملی در ابعاد خارجی و داخلی به یکدیگر مرتبط بوده و تحت تأثیر و تأثر یکدیگر قرار دارند» (مرادیان، ۱۳۹۰: ۱۷۸).

۲-۲-۲. مبانی امنیت خارجی ج.ا.ایران

به منظور تدوین شاخص‌های امنیت خارجی ج.ا.ایران (موضوع تحقیق) لازم است نگاه جمهوری اسلامی ایران به امنیت را نیز مورد بررسی قرار دهیم. ویژگی اصلی سیاست امنیتی ایران، ایدئولوژیک بودن یا به عبارت بهتر قرار گرفتن امکانات و مولفه‌های آن در خدمت ایدئولوژی است. (عمیدزنجانی و اسلامی، ۱۳۹۰: ۱۲۶) بنابراین باید ایده‌ها و نظرات جمهوری اسلامی ایران پیرامون اجزا و ارکان امنیت تبیین گردد. در این رابطه، «مهم‌ترین منابعی که برای کشف و توضیح ایده‌ها و نظرات جمهوری اسلامی ایران مورد توجه می‌باشند عبارتند از:

(۱) قانون اساسی ج.ا.ایران،

(۲) نظرات امام خمینی (ره)،

(۳) نظرات مقام معظم رهبری،

(۴) چشم‌انداز بیست ساله کشور.

البته منابع دیگری نظیر نخبگان و تجربیات سی سال گذشته از انواع تهدیدها علیه ج.ا.ایران و منابع دیگری از این دست را نیز می‌توان نام برد، ولی نظرات گوناگونی که در مبانی اندیشه‌ای یا رفتار جمهوری اسلامی ایران خارج از منابع فوق مطرح شده‌اند، در این بخش به طور مستقیم مورد استفاده قرار نمی‌گیرند؛ زیرا انتساب این نظرات به جمهوری اسلامی می‌تواند مورد تردید باشد و اینکه، این نظرات در برابر سایر دیدگاه‌ها در معرض چالش و رد و تأیید واقع می‌شوند و چنین چالش‌هایی ممکن است به نتیجه قطعی منتهی نگردد، اما منابع فوق از نظر درجه اعتبار و قابلیت استناد و قدرت تبیین‌کنندگی ماهیت و اندیشه جمهوری اسلامی ایران، قابل تردید یا چالش نیستند» (ره‌پیک، ۱۳۸۷: ۱۰۶).

قانون اساسی و سخنان رهبران جمهوری اسلامی ایران، متضمن انواعی از ارزش‌ها و آرمان‌ها می‌باشند. نکته حائز اهمیت از نظر امنیتی آن است که تنها ارزش‌ها و آرمان‌های اساسی و بنیادین می‌توانند قابلیت توجیه و تفسیر امنیتی پیدا کنند. از سوی دیگر، این دسته از آرمان‌ها و ارزش‌ها نیز از اعتبار و اهمیت یکسان برخوردار نیستند و باید بین آنها اولویت و تقدم و تأخرها مشخص گردد. این امر به‌ویژه در مقام تزاحم بین آنها اهمیت پیدا می‌کند.

از نظر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، عناوین زیر را می‌توان در حوزه ارزش‌ها و آرمان‌ها مورد توجه و تحلیل قرار داد. بر این مبنا، هر گاه عوامل خارجی، این ارزش‌های اساسی را مورد تهدید قرار دهند، امنیت خارجی ج.ا.ایران به خطر خواهد افتاد:

(۱) اسلامی بودن (شیعی بودن) نظام سیاسی،

(۲) حضور مؤثر ولایت فقیه،

(۳) حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور،

(۴) حفظ وحدت و همبستگی ملی (ره‌پیک، ۱۳۸۷: ۱۰۶).

سند چشم‌انداز بیست ساله ج.ا.ایران نیز با نگاه نرم خود به امنیت، بدون اشاره به واژه امنیت خارجی، به مفاهیمی اشاره نموده است که می‌توانند در ارتباط با امنیت خارجی کشور بوده و در صورت برقراری امنیت خارجی، محقق گردند. این سند در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی، ایران را کشوری توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل توصیف نموده که دارای ویژگی‌های زیر است:

- (۱) برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی.
- (۲) امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت.
- (۳) برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت قضایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب.

۳. تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

پس از تحدید ابعاد، شاخص‌های امنیت خارجی و سپس تهدیدهایی که شاخص‌ها و مرکز ثقل هر بُعد را در معرض خطر و چالش قرار می‌دهند، شناسایی شدند. در این تحقیق، امنیت با هر دو نگاه سلبی و ایجابی در نظر گرفته شده، ولی بر نگاه سلبی و محوریت تهدید، تأکید بیشتری شده است.

همچنین تهدیدها در دو سطح شاخص‌های کلی و مظاهر آنها تحلیل شده‌اند. بر این اساس، مظاهر یا نشانگان تهدید، زیرشاخص‌های پایین‌تر و عینی‌تر می‌باشند. در واقع مظاهر تهدیدها با سهولت بیشتری به مصادیق خارجی اشاره می‌کنند، اما شاخص‌های کلی، انتزاعی‌تر از مظاهر بوده و در سطوح تحلیل بالاتر مورد استفاده قرار می‌گیرند.

بنابراین برای هر بُعد از ابعاد امنیت خارجی که در واقع بُعدی از تهدیدها نیز تلقی می‌گردد، شاخص‌های کلی تهدیدها مشخص گردیده و برای هر شاخص، مظاهر و نشانگانی طراحی شده است که وجود آنها می‌تواند بر وجود شاخص خاصی از یک بُعد از تهدیدها دلالت نماید. با توجه به آنچه گفته شد، مشخص می‌گردد که ثبات در ابعاد، بیشتر از شاخص‌ها و در شاخص‌ها بیشتر از زیرشاخص‌ها (مظاهر و نشانگان) است. بنابراین تحلیلگران و مدیران سیاسی - امنیتی کشور باید در به‌روز کردن مظاهر و نشانگان عنایت بیشتری داشته باشند.

پس از استخراج شاخص‌ها، داده‌های به دست آمده از طریق فنون (تکنیک‌های) آماری «کای دو» و آزمون Z مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در این راستا ابتدا تک تک شاخص‌ها و زیرشاخص‌های پرسش‌نامه توزیعی از طریق آزمون آماری Z مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند تا معلوم شود آیا نظرات پاسخ‌دهندگان دارای تفاوت معنی‌دار بوده یا خیر؟ نتایج این بررسی‌ها نشان داد که بیشتر پاسخ‌ها دارای تفاوت معنی‌دار بوده و از روی بخت (شانس) به سؤالات پاسخ داده نشده است، بنابراین پاسخ‌ها متقن بوده و می‌توانند مورد استناد قرار گیرند.

در ادامه به منظور بررسی رابطه میان هر یک از شاخص‌ها و زیر شاخص‌ها، از آزمون «کای دو» با ۲۴ درجه آزادی و خطای ۱٪ استفاده شد. به این منظور مقدار «کای دو» مربوط به هر شاخص و زیرشاخص محاسبه و با مقدار بحرانی آن مقایسه گردید. هر گاه این مقدار بیش از مقدار بحرانی می‌شد، فرض صفر رد و اگر کمتر از مقدار بحرانی می‌شد، فرض صفر پذیرفته می‌گردید. بر این اساس، مقدار «کای دو» به دست آمده برای تمامی سؤالات بیشتر از مقدار بحرانی آن بود، بنابراین فرض صفر برای تمامی این سؤالات رد شد. به عبارتی با ۹۹٪ اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که زیرشاخص‌ها (مظاهر و نشانگان) مستقل از شاخص‌های مربوطه نبوده و می‌توانند برای سنجش شاخص‌ها مورد استفاده قرار گیرند.

۳-۱. محاسبه وزن ابعاد

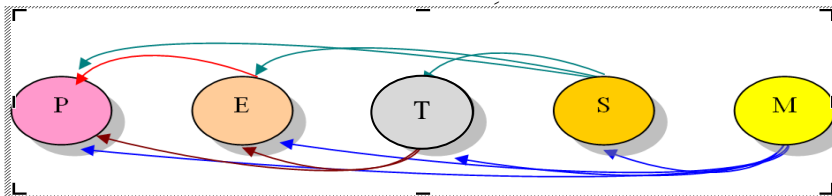
برای تعیین وزن و میزان اهمیت هر یک از ابعاد امنیت خارجی ج.ا.ایران، از خبرگان خواسته شد که در مقایسه‌های زوجی، هر یک از ابعاد امنیت را با توجه به شرایط خاص ج.ا.ایران با یکدیگر مقایسه نموده و بگویند کدام بُعد مهم‌تر از بُعد دیگر است. به منظور سهولت در پاسخ‌گویی، از پرسش‌شوندگان خواسته شد که فقط ابعاد را با استفاده از علائم «+» یا «-» دو به دو با هم مقایسه کنند. به منظور اجتناب از حالت‌های ناسازگار نیز ماتریس پایین مثلثی جدول، سیاه شد تا پاسخ‌دهندگان دچار تردید و مشکل در پاسخ‌گویی به خواسته محقق نشوند. جدول زیر نتیجه نهایی این مقایسه‌ها را نشان می‌دهد:

جدول شماره ۸ حاصل جمع نظر خبرگان در مقایسه‌های زوجی ابعاد مختلف امنیت خارجی ج.ا.ایران

سیاسی	اجتماعی- فرهنگی	اقتصادی	فناوری اطلاعات	نظامی
سیاسی	+۳۰	+۲۶	+۲۶	-۲۴
اجتماعی- فرهنگی		-۱۶	+۲	-۲۶
اقتصادی			+۱۸	-۲۲
فناوری اطلاعات				-۲۸
نظامی				

سپس با استفاده از فن (تکنیک) مقایسه‌های زوجی ساده که شمای آن در شکل زیر نشان داده شده است، برای تعیین وزن ابعاد امنیت خارجی اقدام شد.

شکل شماره ۱. نحوه مقایسه زوجی ابعاد امنیت خارجی برای تعیین وزن هر یک از ابعاد

در این مقایسه‌ها، ابتدا وضعیت هر بُعد در مقایسه با دیگر ابعاد تعیین و سپس جهت نامعادله‌ها یکسان گردید. در نهایت نیز تعداد مقایسه‌ها، محاسبه و وزن هر یک از ابعاد تعیین شد. این گام‌ها به طور خلاصه در مراحل زیر نشان داده شده‌اند:

گام اول: نمادگذاری

بُعد نظامی	بُعد فناوری اطلاعات	بُعد اجتماعی- فرهنگی	بُعد اقتصادی	بُعد سیاسی
M	T	S	E	P

گام دوم: تعیین تعداد مقایسه‌ها

$$C = \frac{(5 \times 5) - 5}{2} = 10$$

گام سوم: مقایسه تک تک ابعاد با یکدیگر

S < E	P < M	P > T	P > E	P > S
S > T	S < M	E > T	E < M	T < M

گام چهارم: یکسان‌سازی جهت‌ها

P > S	P > E	P > T	M > P	M > S
M > E	M > T	E > S	S > T	E > T

گام پنجم: تعیین وزن ابعاد

$$I_P = \frac{3}{10} \quad I_M = \frac{4}{10} \quad I_T = \frac{0}{10} \quad I_S = \frac{1}{10} \quad I_E = \frac{2}{10}$$

گام ششم: نتیجه

$$M > P > E > S > T$$

با توجه به نتیجه به دست آمده، مهم ترین بُعد امنیت خارجی ج.ا.ایران بُعد نظامی، سپس بُعد سیاسی، سپس بُعد اقتصادی و در نهایت، بُعد اجتماعی - فرهنگی می باشد. بر این مبنای بُعد فناوری امنیت خارجی ج.ا.ایران در مقایسه با دیگر ابعاد، دارای کمترین وزن بوده و ضریب متعلق به آن صفر می باشد. این موضوع موجب حذف شاخص ها و زیرشاخص های مربوط از محاسبه های بعدی شد.

جدول شماره ۹. وزن ابعاد مختلف امنیت خارجی

بُعد	وزن	بُعد	وزن
سیاسی	$\frac{4}{10}$	سیاسی	$\frac{3}{10}$
اقتصادی	$\frac{2}{10}$	اجتماعی، فرهنگی	$\frac{1}{10}$

در این تحقیق، بُعد فناوری، امتیاز لازم را کسب نکرده و حذف شده است، ولی عدم کسب امتیاز لازم توسط این بُعد در محاسبه امنیت، دلیل کم اهمیت بودن آن محسوب نشده و تنها می توان گفت از نظر خبرگان، اهمیت این بُعد در شرایط کنونی نسبت به سایر ابعاد کمتر بوده و در محاسبه امنیت خارجی منظور نمی گردد. به نظر می رسد علت عدم کسب امتیاز لازم، به آن دلیل بوده که در بسیاری از اوقات این بُعد، به طور مستقل عمل نکرده و در قالب سایر ابعاد عمل می کند و اینکه پرسش شونده گان به علت آنکه زیرساخت های فناوری در ج.ا.ایران نسبت به کشورهای صنعتی ضعیف تر است، اعتقادی به تهدید امنیت از این ناحیه نداشته اند. از این دیدگاه، زیرساخت های فناوری در ج.ا.ایران به گونه ای نیست که ایجاد اختلال در آنها بتواند امنیت خارجی کشور را به خطر اندازد و فناوری به ویژه فناوری اطلاعات هنوز آن قدر گسترش نیافته که اگر مورد تهاجم قرار گیرد، امنیت ملی و به تبع آن امنیت خارجی کشور، تهدید گردد. به این ترتیب می توان گفت که خبرگان این تحقیق، فناوری را به صورت یک ابزار نگرینسته اند تا یک هدف.

۲-۳. محاسبه وزن شاخص‌ها

برای تعیین وزن و میزان اهمیت هر یک از شاخص‌ها، ابتدا تعداد نفراتی که هر یک از گزینه‌ها را انتخاب نموده بودند، تعیین و اعداد حاصله در ضرایب مربوطه ضرب شدند. سپس حاصل جمع بر تعداد پاسخ‌دهندگان تقسیم شد و مقدار به دست آمده برای هر بُعد محاسبه گردید. با تقسیم ارقام مربوط به هر شاخص بر جمع ارقام مربوط به بُعد، اعداد نرمال‌سازی شده هر شاخص به شرح زیر به دست آمد.

جدول شماره ۱۰. مهم‌ترین شاخص‌های امنیت خارجی ج.ا.ایران به ترتیب اهمیت

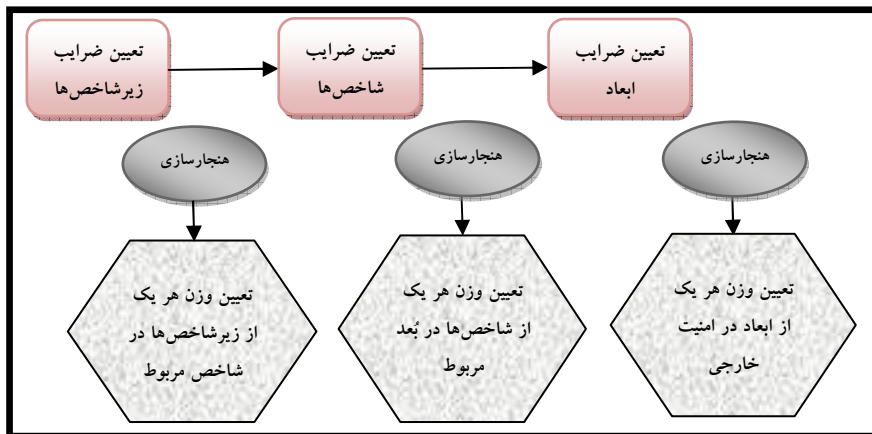
امتیاز	شاخص	اولویت	ردیف
۰/۵۰	تلاش خارجی برای کاهش انسجام و تجانس اجتماعی	۱	۸
۰/۵۰	تلاش عناصر و جریان‌های خارجی برای لطمه زدن به اعتقادات و باورهای دینی، ملی و انقلابی مردم	۲	۶
۰/۳۸	اقدام علیه اقتصاد کشور	۳	۹
۰/۳۲	وجود یا شکل‌گیری قدرت‌های برتر اقتصادی	۴	۱۱
۰/۳۰	تلاش خارجی برای گسترش فساد اقتصادی و روش‌های غیرقانونی در اقتصاد کشور	۵	۱۰
۰/۲۷	اقدام‌های خصمانه نظامی	۶	۱۵
۰/۲۵	مخدوش نمودن تمامیت ارضی	۷	۱۷
۰/۲۵	جلوگیری از دسترسی به دانش، فناوری و تجهیزات نظامی روز	۸	۱۸
۰/۲۴	تلاش خارجی برای ایجاد اجماع بین‌المللی علیه کشور	۹	۵
۰/۲۴	بر هم خوردن تعادل قدرت نظامی همسایگان و کشورهای منطقه	۱۰	۱۶
۰/۲۱	تلاش خارجی برای بی‌ثباتی سیاسی	۱۱	۱
۰/۲۰	تلاش خارجی برای کاهش یا فقدان مشروعیت	۱۲	۲
۰/۱۸	تلاش خارجی برای کاهش یا فقدان مشارکت	۱۳	۳
۰/۱۷	تلاش خارجی برای تحریک مردم به رفتارهای خشونت‌آمیز	۱۴	۴
۰/۰۰	تلاش خارجی برای تضعیف نقش و کارکرد زبان ملی	حذف	۷
۰/۰۰	از کار انداختن یا اختلال در سامانه‌های اطلاعاتی شبکه‌ای و مخدوش کردن فضای رایانه‌ای کشور	حذف	۱۲
۰/۰۰	حمله به زیرساخت‌های حساس عمومی	حذف	۱۳
۰/۰۰	سوءاستفاده دولت‌های خارجی از وابستگی شبکه و فضای مجازی کشور به خارج	حذف	۱۴

همان گونه که مشاهده می گردد، اولویت دارترین تهدیدهای امنیت خارجی ج.ا.ایران از نوع نرم بوده و با وجود آنکه تعداد شاخص های سخت بر تعداد شاخص های نرم فزونی دارد، ولی همان تعداد اندک شاخص های نرم، صعود نموده و خود را به صدر جدول کشانده اند.

۳-۳. محاسبه وزن زیرشاخص ها

برای تعیین وزن و میزان اهمیت هر یک از زیرشاخص ها، ابتدا اقدام های مشابه کار انجام شده در محاسبه وزن شاخص ها انجام شد. سپس ارقام به دست آمده در مقادیر نرمال سازی شده شاخص ها ضرب شد تا جایگاه و وزن هر زیرشاخص در شاخص به دست آید. در قدم بعدی نیز این ارقام در ضریب بُعد مربوط ضرب شدند تا جایگاه شاخص در امنیت خارجی ج.ا.ایران به دست آید.

شکل شماره ۲. فرایند تعیین وزن ابعاد، شاخص ها و زیرشاخص ها در سنجش امنیت خارجی ج.ا.ایران

۳-۴. مهم ترین نشانگان و مظاهر تهدیدهای امنیت خارجی

با توجه به محاسبه های فوق، مهم ترین نشانگان و مظاهر تهدید علیه امنیت خارجی ج.ا.ایران به ترتیب اهمیت عبارتند از:

جدول شماره ۱۱. مهم‌ترین زیرشاخص‌های امنیت خارجی ج.ا.ایران به ترتیب اهمیت

امتیاز	زیر شاخص	اولویت	ردیف
۰/۰۶	تأثیرهای اقتصاد جهانی و رشد اقتصادی دولت‌های رقیب	۱	۲۶
۰/۰۵	اعلام یا اقدام فراگیر برای تحریک مردم به عدم مشارکت (مانند تحریم انتخابات)	۲	۸
۰/۰۵	تبلیغات یا اقدام‌های تحریک‌کننده دولت‌ها یا گروه‌های خارجی	۳	۲۰
۰/۰۵	تحریم نظامی و ایجاد مانع و محدودیت در روابط دفاعی و نظامی ج.ا.ا. با دیگر کشورها	۴	۴۳
۰/۰۵	ایجاد مانع و محدودیت در تولید سلاح‌ها و تجهیزات راهبردی	۵	۴۴
۰/۰۳	اقدام‌های سیاسی برای منزوی کردن ج.ا.ایران	۶	۱۵
۰/۰۳	تولید و صدور محصولات فرهنگی متضمن باورهای معارض	۷	۱۶
۰/۰۳	تحریم اقتصادی	۸	۲۱
۰/۰۳	قاچاق	۹	۲۴
۰/۰۳	پول‌شویی	۱۰	۲۵
۰/۰۳	اعلام زمان حمله نظامی	۱۱	۳۲
۰/۰۳	انجام رزمایش‌های بزرگ و گسترده و اقدام‌های محدود و ایذایی	۱۲	۳۳
۰/۰۳	جنگ تمام عیار	۱۳	۳۴
۰/۰۳	درگیری‌های مرزی و عبور غیرمجاز نظامی (زمینی، دریایی و هوایی)	۱۴	۳۹
۰/۰۳	اقدام‌های تجزیه‌طلبانه یا وحدت‌طلبانه اقوام مرزنشین	۱۵	۴۱
۰/۰۲	تجزیه‌طلبی	۱۶	۱
۰/۰۲	تلاش برای دگرگونی در ارزش‌ها و آرمان‌های اساسی	۱۷	۲
۰/۰۲	تلاش برای تغییر در بخش‌های اصلی سازمان حکومت	۱۸	۳
۰/۰۲	تلاش برای توجیه‌ناپذیر نشان دادن رفتار حکومت	۱۹	۴
۰/۰۲	تحریک مردم برای مخالفت با احکام و فرامین حکومت	۲۰	۷
۰/۰۲	تحریک مردم برای اقدام به براندازی	۲۱	۱۰
۰/۰۲	تحریک مردم به شورش و آشوب	۲۲	۱۱
۰/۰۲	عدم حضور یا محدود کردن حضور ج.ا.ا. در مراجع تصمیم‌ساز بین‌المللی	۲۳	۱۳
۰/۰۲	اتخاذ سیاست‌هایی که ج.ا.ا. را مجبور به تعارض با روندهای بین‌المللی نمایند	۲۴	۱۴
۰/۰۲	بروز رفتارهای معارض با اعتقادات و باورهای ملی	۲۵	۱۷

۰/۰۲	مصادره، توقیف یا مسدود کردن دارایی‌ها	۲۶	۲۲
۰/۰۲	تغییر در شرایط واردات و صادرات	۲۷	۲۳
۰/۰۲	تغییر در تعداد کارکنان نیروهای مسلح	۲۸	۳۵
۰/۰۲	تغییر و توسعه در سازمان نیروهای مسلح	۲۹	۳۶
۰/۰۲	شکل‌گیری پیمان‌های مهم نظامی و تغییر راهبرد و رهنامه‌های نظامی	۳۰	۳۷
۰/۰۲	دسترسی به فناوری نظامی و تجهیزات جدید	۳۱	۳۸
۰/۰۲	نقض یک‌طرفه قراردادهای مرزی	۳۲	۴۰
۰/۰۲	وجود همسایگان مسلح با پیشینه تجاوز	۳۳	۴۲
۰/۰۱	اشکال‌تراشی یا ممانعت از تحقق هدف‌های اعلام شده	۳۴	۵
۰/۰۱	اشکال‌تراشی یا ممانعت از بهبود شاخص‌های زندگی	۳۵	۶
۰/۰۱	دسیسه‌چینی و تحریک نظامیان به انجام کودتا	۳۶	۹
۰/۰۰	دسیسه‌چینی، تجهیز و هدایت گروه‌های مخالف به ترور و قتل‌های سیاسی	حذف	۱۲
۰/۰۰	تشویق به عدم کاربرد زبان ملی	حذف	۱۸
۰/۰۰	تولید و صدور محصولات فرهنگی و علمی به زبان غیرملی	حذف	۱۹
۰/۰۰	حملات و یروسی و موارد مشابه	حذف	۲۷
۰/۰۰	از بین بردن یا مخدوش کردن اطلاعات	حذف	۲۸
۰/۰۰	جاسوسی و سرقت اطلاعات	حذف	۲۹
۰/۰۰	وابستگی زیرساخت‌ها و حاکمیت به فناوری اطلاعات و ارتباطات	حذف	۳۰
۰/۰۰	وابستگی در اجزای فناوری (نرم‌افزار، سخت‌افزار، شبکه و...)	حذف	۳۱

بررسی این جدول نشان می‌دهد که بر خلاف شاخص‌ها که اغلب از جنس نرم بودند، نشانگان و مظاهر تهدیدها (زیرشاخص‌ها) از جنس سخت می‌باشند.

نتیجه‌گیری

مفهوم و مصادیق امنیت خارجی نیز همچون سایر مفاهیم مهم، با دشواری‌های نظری و عملی فراوان روبه‌روست. به همین دلیل و برای کاستن از دشواری‌های آن،

اغلب ابعاد، مؤلفه‌ها یا عناصری برای آن ساخته می‌شود. در این خصوص، اتفاق نظر وجود ندارد؛ زیرا شرایط واحدهای ملی یکسان نیست. افزون بر آن، رویکردهای نظری به مسئله نیز بسیار متنوع می‌باشد، اما می‌توان از تلفیق نظرات مختلف، به مجموعه‌های به نسبت مناسب و قابل درک از ابعاد و مؤلفه‌ها و طبقه‌بندی آنها دست یافت. در این تحقیق نیز با بررسی تقسیم‌های مختلف، دسته‌بندی خاصی از ابعاد و مؤلفه‌ها، مبنای تحلیل و بررسی‌های بعدی قرار گرفته است.

اگرچه تعیین ابعاد، شاخص‌ها و زیرشاخص (مظاهر) تهدیدها به ضابطه‌مند کردن معیارها و وحدت نظری و عملی تحلیلگران و تصمیم‌گیران کمک می‌کند، اما نباید آن را یک الگوی ایستا در نظر گرفت، بلکه باید آن را به عنوان چارچوب اصلی و پایه بررسی نظری و اقدام عملی تلقی کرد و با توجه به تغییرات محیطی، نسبت به پویایی آن تلاش نمود.

در این تحقیق از مجموع ابعاد چهارگانه تهدیدها، ۱۴ شاخص اصلی و ۳۶ زیرشاخص مورد شناسایی قرار گرفت. به منظور یافتن تأثیر اجزای مختلف امنیت و تحلیل حساسیت، نشانگان نیز طی جداول جداگانه بر حسب گستره، عمق، فوریت و میزان اثر اولویت‌بندی شدند. این اولویت‌بندی‌ها نشان می‌دهند که به طور کلی در حال حاضر از نظر خبرگان، مهم‌ترین تهدیدهای امنیت خارجی ج.ا.ا. عبارتند از:

- (۱) تأثیر اقتصاد جهانی و رشد اقتصادی دولت‌های رقیب،
- (۲) ایجاد مانع و محدودیت در تولید سلاح‌ها و تجهیزات راهبردی،
- (۳) اعلام یا اقدام فراگیر برای تحریک مردم به عدم مشارکت (مانند تحریم انتخابات)،
- (۴) تحریم نظامی و ایجاد مانع و محدودیت در روابط دفاعی و نظامی ج.ا.ا. با دیگر کشورها،
- (۵) تبلیغات یا اقدام‌های تحریک‌کننده دولت‌ها یا گروه‌های خارجی،
- (۶) تحریم اقتصادی،
- (۷) قاچاق،

- (۸) اقدام‌های تجزیه‌طلبانه یا وحدت‌طلبانه اقوام مرزنشین،
- (۹) اقدام‌های سیاسی برای منزوی کردن ج.ا.ایران،
- (۱۰) اعلام زمان حمله نظامی.
- از نظر شاخص گستره، مهم‌ترین تهدیدهای امنیت خارجی ج.ا.ایران عبارتند از:
- (۱) تأثیر اقتصاد جهانی و رشد اقتصادی دولت‌های رقیب،
- (۲) ایجاد مانع و محدودیت در تولید سلاح‌ها و تجهیزات راهبردی،
- (۳) اعلام یا اقدام فراگیر برای تحریک مردم به عدم مشارکت (مانند تحریم انتخابات)،
- (۴) تحریم نظامی و ایجاد مانع و محدودیت در روابط دفاعی و نظامی ج.ا.ایران با دیگر کشورها،
- (۵) تبلیغات یا اقدام‌های تحریک‌کننده دولت‌ها یا گروه‌های خارجی،
- (۶) تحریم اقتصادی،
- (۷) قاچاق،
- (۸) جنگ تمام‌عیار،
- (۹) اقدام‌های سیاسی برای منزوی کردن ج.ا.ایران،
- (۱۰) اقدام‌های تجزیه‌طلبانه یا وحدت‌طلبانه اقوام مرزنشین.
- از نظر شاخص عمق، مهم‌ترین تهدیدهای امنیت خارجی ج.ا.ایران عبارتند از:
- (۱) تأثیر اقتصاد جهانی و رشد اقتصادی دولت‌های رقیب،
- (۲) ایجاد مانع و محدودیت در تولید سلاح‌ها و تجهیزات راهبردی،
- (۳) اعلام یا اقدام فراگیر برای تحریک مردم به عدم مشارکت (مانند تحریم انتخابات)،
- (۴) تبلیغات یا اقدام‌های تحریک‌کننده دولت‌ها یا گروه‌های خارجی،
- (۵) تحریم نظامی و ایجاد مانع و محدودیت در روابط دفاعی و نظامی ج.ا.ایران با دیگر کشورها،
- (۶) تحریم اقتصادی،
- (۷) اقدام‌های تجزیه‌طلبانه یا وحدت‌طلبانه اقوام مرزنشین،
- (۸) اعلام زمان حمله نظامی،

(۹) اقدام‌های سیاسی برای منزوی کردن ج.ا.ایران،

(۱۰) قاچاق.

از نظر شاخص فوریت، مهم‌ترین تهدیدهای امنیت خارجی ج.ا.ایران عبارتند از:

(۱) ایجاد مانع و محدودیت در تولید سلاح‌ها و تجهیزات راهبردی،

(۲) تأثیرهای اقتصاد جهانی و رشد اقتصادی دولت‌های رقیب،

(۳) تبلیغات یا اقدام‌های تحریک‌کننده دولت‌ها یا گروه‌های خارجی،

(۴) اعلام یا اقدام فراگیر برای تحریک مردم به عدم مشارکت (مانند تحریم انتخابات)،

(۵) تحریم نظامی و ایجاد مانع و محدودیت در روابط دفاعی و نظامی ج.ا.ایران با دیگر

کشورها،

(۶) تحریم اقتصادی،

(۷) قاچاق،

(۸) اقدام‌های سیاسی برای منزوی کردن ج.ا.ایران،

(۹) پول‌شویی،

(۱۰) اقدام‌های تجزیه‌طلبانه یا وحدت‌طلبانه اقوام مرزنشین.

از نظر شاخص میزان اثر نیز مهم‌ترین تهدیدهای امنیت خارجی ج.ا.ایران عبارتند از:

(۱) تأثیرهای اقتصاد جهانی و رشد اقتصادی دولت‌های رقیب،

(۲) ایجاد مانع و محدودیت در تولید سلاح‌ها و تجهیزات راهبردی،

(۳) تحریم نظامی و ایجاد مانع و محدودیت در روابط دفاعی و نظامی ج.ا.ایران با دیگر

کشورها،

(۴) اعلام یا اقدام فراگیر برای تحریک مردم به عدم مشارکت (مانند تحریم انتخابات)،

(۵) تبلیغات یا اقدام‌های تحریک‌کننده دولت‌ها یا گروه‌های خارجی،

(۶) تحریم اقتصادی،

(۷) اقدام‌های تجزیه‌طلبانه یا وحدت‌طلبانه اقوام مرزنشین،

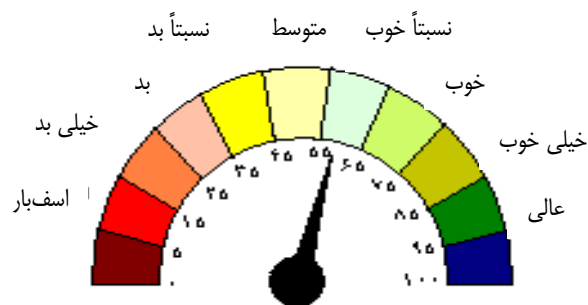
(۸) اعلام زمان حمله نظامی،

(۹) انجام رزمایش‌های بزرگ و گسترده و اقدام‌های محدود و ایدایی،

(۱۰) اقدام‌های سیاسی برای منزوی کردن ج.ا.ایران.

در این تحقیق امتیاز امنیت خارجی جمهوری اسلامی ایران در نیمه نخست سال ۱۳۸۸، در مقیاس صفر تا ۱۰۰، ۵۶/۶ محاسبه گردید که با قرارگیری در ناحیه به نسبت خوب، نشان می‌دهد وضعیت امنیت خارجی ج.ا.ایران از سطح متوسط بهتر است. این موضوع نشان می‌دهد دولتمردان باید تلاش بیشتری برای ارتقای امنیت خارجی ج.ا.ایران انجام دهند.

شکل شماره ۳. وضعیت امنیت خارجی ج.ا.ای. در نیمه نخست سال ۱۳۸۸

منابع و مآخذ

۱. منابع فارسی

۱. اپتر، دیوید و آندریت چارلز (۱۳۸۰)، *اعتراض سیاسی و تغییر اجتماعی*، ترجمه محمدرضا سعیدآبادی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲. افتخاری، اصغر (پاییز ۱۳۸۴)، *بررسی ابعاد و مظاهر تهدیدات (جزوه درسی)*، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۳. برجر، مایکل و ویلکنفلد، جانانان (۱۳۸۲)، *بحران، تعارض و بسی ثباتی*، ترجمه علی صبحدل، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۴. بوزان، باری (۱۳۷۸)، *مردم، دولت‌ها و هراس*، ترجمه ناشر، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۵. درویشی سه‌تانی، فرهاد (بهار و تابستان ۱۳۷۴)، *تهدیدات امنیت ملی یک چارچوب نظری، مجله سیاست دفاعی*، سال سوم، شماره ۱۰ و ۱۱.
۶. رهپیک، سیامک (۱۳۸۷)، *تهدیدات قدرت ملی: شاخص‌ها و ابعاد*، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۷. رهپیک، سیامک (۱۳۸۵)، *نظریه امنیت در ج.ا.ا.*، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۸. زرقانی، هادی و حافظ‌نیا محمدرضا و احمدی‌پور زهرا و افتخاری، عبدالرضا (۱۳۸۵)، *طراحی مدل سنجش قدرت ملی کشورها، فصلنامه ژئوپلیتیک*، سال دوم، شماره دوم.
۹. سند چشم‌انداز ج.ا.ا.
۱۰. عبدا... خانی، علی (۱۳۸۲)، *نظریه‌های امنیت؛ مقدمه‌ای بر طرح ریزی دکترین امنیت ملی*، تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۱۱. عصاریان‌نژاد، حسین (۱۳۸۱)، *جویشی بر امنیت ملی*، تهران، دانشکده علوم و فنون فارابی.
۱۲. عصاریان‌نژاد، حسین و عبدالله‌خانی، علی (پاییز ۱۳۸۵)، *تهدید در نظریه‌های امنیت، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال هفتم، شماره ۲۷.
۱۳. عمیدزنجانی، عباسعلی و اسلامی، علیرضا (۱۳۹۰)، *اولویت‌های محیط‌شناسی امنیتی از نگاه امام خمینی (ره)*، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال یازدهم، شماره ۴۴.
۱۴. ماندل، رابرت (۱۳۷۹)، *چهره متغیر امنیت ملی*، مترجم ناشر، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۵. مرادیان، محسن (۱۳۸۵)، *درآمدی بر ابعاد و مظاهر تهدیدات*، تهران، انتشارات راشا.
۱۶. مرادیان، محسن (بهمن ۱۳۸۷)، *شاخص‌های اصلی سنجش قدرت نظامی کشورها، ارائه شده در کنگره سراسری اقتدار علمی - اقتدار ملی*، تهران.

۱۷. مرادیان، محسن (۱۳۹۰)، مدلسازی ریاضی سنجش امنیت خارجی، فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره اول.

۲. منابع انگلیسی

1. Buzan, B, Waver, O, (1994), *Security: A New Framework for Analysis Security*, London, MIT Press.
2. Checkel, Jeffrey T (January 1998), "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Vol. 50, No. 2.
3. Martin, Griffiths (1999), *Fifty Key Thinkers in International Relations*, London, Routledge.
4. Zehfuss, Maja (2002), *Constructivism in International Relations*, London, Cambridge University Press.
5. <http://interanet/unversity/Site0614.html>
6. <http://bashgah.net/index.php>
7. <http://www.csr.ir/Departments.aspx?lng=fa&abtid=07&&depid=44>
8. http://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Stellenbosch
9. <http://www.industryinfobase.ir/cofarsi/cofarsi/index.as>
10. http://www.thaindian.com/newsportal-March_13th_2008-Pak_faces_multi-dimensional_external_security_threats_from_Qaeda_Taliban_US
11. <http://www.dawn.com/2005/01/25/top2.htm>- External security not needed